

Történelem és emlékezet (vagy politika)

A kollektív történelmi emlékezet fogalmi kérdései

Gyáni Gábor, az MTA rendes tagja

Mi értendő a kollektív emlékezet fogalmán, ami ma oly gyakran képezi tudományos vitatás tárgyát. Maurice Halbwachs klasszikus definíciója szerint, bár mindig az egyén emlékezik, de az ő emlékei és annak a megfogalmazása szükségképpen társas kereteket feltételez. Mint kifejti: „Nem kell kutatnunk, hol rejtőznek, agyam vagy elmém mely eldugott, csak számomra hozzáférhető zugában bújnak meg [az emlékek], mivel a külvilág emlékeztet rájuk, s a közeg, amelynek tagja vagyok, minden esetben lehetővé teszi számomra, hogy előhívjam őket, feltéve, ha megnyílok előtte, és legalább időlegesen magamévá teszem gondolkodásmódját.” Vagyis: adottak azok a társadalmi keretek (rend, család, nemzetség, osztály), amelyek ellátják az egyént mindazon közös tapasztalatokkal és magával a nyelvvel, amelyek egyrészt a kollektív emlékek anyagát (referenciáját) adják, és amelyek másfelől a közösen birtokolt nyelv révén artikulálódhatnak. Kérdés viszont, hogy miképp lesz az egyéni emlékezetek végletesen szétszórt anyagából, a megannyi egyéni emlékezetből közös tulajdon, kollektív memória. Halbwachs homályban hagyja ezt az utóbbi kérdést. Előadásomban az utóbbi problémát járom körül, bemutatva a lehetséges elvi megoldások választékát.

Emlékezetpolitikai fordulatok III. András életében és utóéletében

Zsoldos Attila, az MTA rendes tagja

A két részből álló előadás első fele az 1290-ben magyar királlyá koronázott III. András származásának nyitott kérdéseivel foglalkozik. A király nagyanyja bizonyosan II. András király harmadik felesége, Beatrix királyné volt, nagyapja személyét azonban bizonytalanság övezte a kortársak körében, mindenekelőtt II. András idősebb fia és utóda, IV. Béla király álláspontja miatt, aki fattyúnak tekintette a későbbi III. András apját, Utószülött István herceget, s ez számított a magyar királyi udvar álláspontjának egészen IV. László király 1290. évi haláláig. A származás törvényessége kérdésének eldöntése meghaladja a történettudomány lehetőségeit, annak a folyamatnak a politikatörténeti háttere azonban jól megragadható, melynek eredményeként 1290-ben a magyar főpapok és előkelők elfogadták III. Andrást az Árpád-ház törvényes születésű tagjának. Az előadás második része azt a jelenséget vizsgálja, miként alakult ki és működött az a 14. század közepétől a magyar szokásjogot a késő középkorban összegző Hármaskönyvig ívelő felfogás, mely III. András uralkodását törvénytelennek minősítette. Az előadás ezen része kitér a két vizsgált jelenség közötti kapcsolatok mellett azok jól azonosítható különbségeire is.

A székelyek eredete

Benkő Elek, az MTA rendes tagja

A székelység, ez a magyarul beszélő, a középkor óta a magyar nép szerves részét képező, ma Erdélyben élő népcsoport a középkori krónikákban úgy szerepel, mint egy évszázadokon át fennmaradt hun néptörődék, amely Attila birodalmának összeomlása után Erdélybe vonult vissza, és itt várta be Árpád és magyarjai honfoglalását. Ez a történet immár hosszú ideje nem tartozik a tudományosan igazolható események közé, napjaink műkedvelő irodalmában mégis egyre gyakrabban találkozunk vele. Az előadás ennek lehetséges okait járja körül, majd kitér

a székelyek korai történetének két, napjaink kutatását jellemző, alapvetően eltérő interpretációjára. Az egyik irányzat elmagyarosodott, türk eredetű népnek, míg a második alapvetően magyar nyelvű és magyar eredetű népséggnek véli a székelyeket. Az előbbi nézet képviselői tekintették már a székelyeket avar néptörödéknak, a magyarsághoz csatlakozott, utóbb asszimilálódott kabar törzsnek, és szóba jöttek a székelyek népnevére emlékeztető *eszkel* bolgárok is. A másik felfogás a székelyekben olyan magyarokat lát, akiket nem etnikai eredetük, hanem katonai feladataik és ebből levezethetően az idők folyamán bővülő és megszilárduló kiváltságaik, sajátos berendezkedésük és hagyományaik, nem utolsósorban pedig távoli, izolált fekvésük különít el a magyarság többi részétől. Az előadás e nézetek legfontosabb elemeit és problémáit tekinti át, és kitér az előrelépésben segítő archeogenetikai kutatások új eredményeire is.

1848–49 legendáriuma és valósága

Hermann Róbert, az MTA doktora

1848–49 a magyar történelmi tudat egyik legfontosabb alkotóeleme, amely egyben egyike a legjobban dokumentált eseménysoroknak; a huszadik század nagy történelmi sorsfordulóin kívül egyetlen más magyar történelmi korszakról sem írtak ilyen sokat, akár a résztvevők, akár a történész szakma. Noha az események alapvetően jól feldolgozottak, a korszak kutatása máig számos újdonsággal szolgált. Ugyanakkor 1848–49 mitikus eseménysor is, amelynek pozitív és negatív hősei mintha az antik világ mitológiáiból kerültek volna a 19. századba: vannak közöttük feddhetetlen és tévedhetetlen hőszok és gaz árulók egyaránt. De a mitológia nemcsak a személyiségek megítélésében figyelhető meg: az elmúlt évtizedekben a történelmi kutatás számos olyan legendát cáfolt meg, amelyet maguk a résztvevők vagy akár a történész szakma képviselői terjesztettek el. Az előadás arról ad képet, hogy 1848–49 mitikus és a történelmi kutatásokon alapuló képe hogyan viszonyul egymáshoz, s hogy a mítosz milyen hatással van a köztudatban a „nagy évről” alkotott képre.

Triani bűnbakok

Romsics Ignác, az MTA rendes tagja

A bűnbakképzés a politikailag motivált történelmi diskurzusok olyan mechanizmusa, amely a múlt tragikus eseményeit nem racionális okokkal, hanem az ellenérdekelt társadalmi csoportok vagy személyek árusásával és/vagy inkompetenciájukkal magyarázza. Az 1920-as triani békeszerződés drasztikus döntéseivel kapcsolatban az elmúlt száz évben született magyarázatok állatorvosi lóként demonstrálják ezt a gondolkodásmódot. Előadásunkban ezekkel a többnyire emocionálisan túlfűtött áltudományos interpretációkkal foglalkozunk Tormay Cécile 1921-es *Bujdosó könyvétől* Andics Erzsébet 1945 utáni broszúráin át a napjainkban dívó konteóig.

1956 és Nagy Imre ártértékelései

Rainer M. János, az MTA levelező tagja

1956 és Nagy Imre értékelése és ártértékelése elsősorban politikai kérdés volt és sokáig az is maradt. Ez a diskurzus az eseménnyel egyidejűleg kezdődött és tartott egészen a közelmúltig (a 2010-es évek elejéig), miközben a hatvanas évek elejétől elindult egy másik beszélgetés is, amely 1956-ról és a magyar miniszterelnökről elemző-történetírói keretben szólt. Olyan nagy problémák kontextusában, mint a szovjet típusú rendszer (vagy „kommunizmus”), a

hidegháború vagy a 20. századi új típusú diktatúrák és antitotalitárius törekvések. Végül 1989 után nem sokkal egy harmadik beszélgetés is elindult, 1956 lehetséges szerepéről és jelentéséről a nemzeti hagyomány és a történetpolitika terepében. Az előadás megkísérli e többágú diskurzus fő vonalainak bemutatását.

Görbe banán és fehér akác: mítoszok az Európai Unióról

Tomka Béla, az MTA doktora

Az előadás a politikai mítoszok különböző értelmezéseinek áttekintése után vizsgálja, hogy az Európai Uniót övező mítoszoknak milyen fő típusai vannak, azoknak mi a tárgyuk, az eredetük és a funkciójuk. Több Magyarországon és Európában másutt virulens mítosz elemzése után megállapítja, hogy az EU-hoz jóval több negatív, mint pozitív tartalmú mítosz kapcsolódik, jóllehet az EU-t sok szempontból a racionális problémamegoldás intézményének tekinthetjük. A negatív mítoszok kialakulásának fő oka, hogy az EU-hoz kapcsolódó elbeszéléseknek a nemzeti mítoszokkal kell versenyezniük, anélkül, hogy az EU maga rendelkezne azokkal az eszközökkel, amelyek révén narratívákat tudna kialakítani és széles körben terjeszteni arról, hogy mit csinál, miért és ennek mi a jelentősége.